

A LEGGYAKORIBB SELEJTEZÉSI OKOK A TEJHASZNOSÍTÁSÚ TEHENEKNÉL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TŐGY- ÉS LÁBVÉGBETEGSÉGEKRE

Béri Béla – Török Evelin

Debreceni Egyetem MÉK, Állattenyésztési Tanszék

A föld lakosságának dinamikus növekedése, valamint a tej- és tejtermékek iránt megmutatkozó piaci igény miatt a 20. században szükség volt a világon megtermelt tej mennyiségének növelésére. Ennek egyik lehetősége a tehének tejtermelésének intenzívebbé tétele, ami egyúttal a hatékonyabb és gazdaságosabb termelést is jelentheti. Ez a folyamat az utóbbi évtizedben jelentősen felgyorsult és az elvárásoknak leginkább a holstein-fríz fajta felelt meg, amely a világon szinte mindenütt és hazánkban is meghatározóvá vált. A nagy mennyiségű tejtermelésre végzett szelekciónak ugyanakkor számos negatív hatása volt. A tehének két ellés közötti ideje drasztikusan megnőtt, a hasznos élettartam pedig jelentősen csökkent. A genetikai képességek maximális kihasználásának igénye oda vezetett, hogy a sok esetben a nem megfelelő tartás és takarmányozás eredményeként a korábban 15-20 %-os selejtezés majdnem megduplázódott. Az intenzív tejtermelés következtében szaporodási, anyagforgalmi, tőgyegészségügyi és lábvégbetegségek miatt történik a legtöbb selejtezés. A kiesési okok vizsgálatánál e két utóbbi okait elemezzük és javaslatot teszünk arra vonatkozóan, hogy a termelők hogyan csökkenthetik a tőgy- és lábproblémák miatti kiesés mértékét.

Tőgyegészségügyi problémák

A nagy termelésű tehének egyik nagy veszteséget okozó betegsége a tőgygyulladás. A tőgygyulladást számos technológiai és takarmányozási tényező mellett többnyire mikroorganizmusok (baktériumok, gombák, algák) okozzák. A tőgygyulladás által okozott kár több tételből tevődik össze, de meghatározó részét a fertőzött tehének csökkent tejtermelésének köszönhetjük. Emellett kárunk származhat a tehének elhullásából, vagy korai selejtezéséből és a minőségileg nem megfelelő tej (abnormális konzisztencia, gyógyszeres kezelés) megsemmisítéséből. Plusz költségként jelentkezik a felhasznált gyógyszerek és állatorvosi kezelések költsége. A tőgygyulladás által okozott veszteséget tehenenként és évente 10 és 40ezer forint közöttire becsülik. Összességében tehát megállapítható, hogy a hatékony tejtermelés egyik fontos tényezője az egészséges tőgyű állattól extra minőségű tej termelése. A technológia fejlődésének köszönhetően a nagyüzemekben a korszerű fejés, a hatékony fertőtlenítő rendszerek bevezetése a tőgygyulladás kockázatát csökkentette. A kisüzemi termelésben az állattartó jó szándéka ellenére a technológiai hiányosságok miatt mindig nagyobb gondot okoz az optimális tőgyegészségügyi helyzet biztosítása.

Tőgygyulladásnak a tőgynegyedek valamilyen külső behatásra adott elváltozását, többnyire gyulladással válaszolhatjuk. A tőgygyulladást okozhatja fertőző mikroorganizmus, fizikai bántalom, sérülés, de akár a környezetben lévő vegyi anyag is. Ezek közül kiemelten kell kezelni a baktériumokat, vagy az utóbbi időben előtérbe kerülő algákat, melyek a tőgybe jutva toxint termelnek és kiválthatják a tőgy károsodását. A szubklinikai tőgygyulladásnál sem a tőgynegyedeken, sem a tejen különösebb elváltozást nem észlelhetünk. A tehének nagy részénél jelentkező szubklinikai tőgygyulladást csupán a megemelkedett szomatikus sejtszám jelezheti. A tőgygyulladásnak azt a formáját, amikor akár a tőgynegyeden, akár a termelt tejnél elváltozást tapasztalhatunk, klinikai tőgygyulladásnak nevezzük. A beteg tőgyű egyedek minimális százalékánál jelentkezik ez a forma, amire a tőgynegyedek hőmérsékletének

emelkedése, pirossá, duzzadtá és érzékennyé válása a jellemző. Az ilyen tőgyből származó tej konzisztenciája is drasztikusan megváltozhat.

A hatékony védekezés érdekében ismernünk kell a tőgygyulladást okozó mikroorganizmusokat. Első helyen kell megemlítenünk azokat a fertőző baktériumokat, amelyek a tőgynegyedben élnek és tehénről, tehénre terjednek. Az elmúlt időszak legjellemzőbb baktériuma a *Staphylococcus aureus* volt, de még napjainkban is a legtöbb kárt okozó baktériumnak tekinthetjük. Az *St. aureus* elleni védekezést nehezíti, hogy nehezen kimutatható, esetenként és időszakosan jelenhet meg a tejben. Az állomány akár 50 %-ánál is előfordulhat, és drasztikus tejkiesést okozhat. A környezeti baktériumok közül kiemelhetjük a *Sterptococcus dysgalactiae* és *uberis*, de ide sorolhatjuk a *Clebsiella* és a *Coli* fajokat is. Ezek a baktériumok meghatározóan a tehén környezetében élnek (bélsár, alom, talaj) és innen kerülnek az állat tőgyére.

A tőgygyulladás elleni védekezés, a kialakulást előidéző okok sokrétűsége miatt nagyon összetett feladat. Csak azok az üzemek, tenyészetek érhetnek el eredményt, akik szakmailag megalapozott védekezési programok hajtanak végre és védekezésük nem kampány jellegű, hanem folyamatos. A tejhasznú teheneknél alkalmazott tartástechnológia alapvetően befolyásolhatja a tőgyegészségügyi helyzetet. A nem megfelelő higiéniai állapotú pihenőtér, a bélsárral szennyezett alom, vagy akár a felhajtóút és kifutók rossz állapotú talaja a környezeti baktériumok forrása lehet. A korábban kiváló alomanyagának tekintett szalma - mivel szerves anyag - a fertőzés forrása lehet és elősegítheti annak terjedését is. Nem véletlen, hogy különösen iparszerű telepeket előtérbe kerültek a szerves alomanyagok, elsősorban a homok. A tőgygyulladás kialakulásának oka lehet akár a stressz is. Az állatok gondozása, a felhajtás körüli bánásmód, a fejés közbeni bántalmazás hozzájárulhat a szomatikus sejtszám megemelkedéséhez. A szennyezett tőgyű állatok tisztításának korábban általánosan elfogadott módszere volt a tőgy mosása, ami szintén nagymértékben növelte a tőgygyulladás kialakulásának valószínűségét. A víz által feloldott szennyeződés a bimbóvég felé folyva, a baktériumokat könnyen a tőgybe juttatta. Megfelelő technológiával biztosítanunk kell, hogy fertőzésmentes környezetből tiszta tőgybimbójú állatok kerüljenek a fejőházba. Ha tudjuk biztosítani a relatív tiszta tőgybimbót, úgy elkerülhetjük a mosást és elegendő az előfertőtlenítő alkalmazása. Ebben az esetben a hatékony szer kiválasztása mellett fontos feladatunk a bemártás utáni reakcióidő biztosítása és a tőgybimbó törlése egyszerhasználatos papír, vagy szövet kendővel. Az első tőgysugarak kifejezése nem csak a beteg állat azonosítására alkalmas, de ezzel az első tőgysugarakban feldúsult baktériumoktól is megszabadulhatunk. A fekete próbacsésze kimutatja a tej elváltozását, a padlóra fejt első tejsugár ugyanakkor fertőzési forrás is lehet. Az optimális ideig tartó fejést, a túlfejés megakadályozását, a technológia pontos betartása, vagy a kehelylevető automata segítheti. Az indokolatlan túlfejés a tőgy károsodásához és ezáltal tőgygyulladáshoz vezethet. A fejés utáni fertőtlenítés gátolja a fertőző baktériumok terjedését. A jól látható színű folyadék biztosíthatja, hogy akár a gondozó, akár az ellenőrző személy fejés után is meggyőződhet a fertőtlenítés precíz végrehajtásáról. A minőségi tejtermelés érdekében kiemelném a fejési munkaműveletek szakszerű és folyamatos betartását. A munka egyhangúsága, a munkavégző által a gyorsítás igénye és sajnos esetenként a nem megfelelő hozzáállás is eredményezheti a nem megfelelő technológiájú fejést és ezáltal a tőgyegészségügyi helyzet romlását. A tejminták vizsgálata szomatikus sejtszámmra, a tőgynegyedek fertőzöttségének elemzése, a kórokozó baktérium beazonosítása, a hatékony gyógyszer kiválasztása fontos feladat. Az erre fordított költségek többszörösen térülhetnek meg a korábban felsorolt károk elmaradása esetén. Javasolható, hogy a tőgyegészségügyi helyzet felmérésére és a védekezési program kidolgozására olyan szakember segítségét vegyék igénybe, aki ezen a területen megfelelő tapasztalattal rendelkezik.

Lábegészségügyi problémák

Az iparszerű tartásmód, a nem természetszerű környezet, a megváltozott takarmányozás a lábvégek károsodását okozhatják. Ezek a tényezők sokszor egymással is kölcsönhatásban vannak és komplex megjelenésük megbetegedést eredményezhet.

Több felmérés szerint a lábvégmegbetegedések aránya Magyarországon sok esetben eléri az 50 %-ot, elfogadhatónak ugyanakkor a tejtermelő állománynál az 5 %-os szintet tartjuk. Ha figyelembe vesszük, hogy egy sánta egyednél a kár (költség, termelés kiesés) 60-90ezer forint, láthatjuk, hogy olyan problémával állunk szemben, amely nagymértékben akadályozza a hatékony és gazdaságos termelést.

A nagy tejtermelés érdekében végzett szelekció gyengítheti az állat szerkezeti szilárdságát, tehát akár genetikailag is rosszabb képességű egyedekkel kell termelnünk. A lábszerkezet, a lábvégek milyenségének megítélése a funkcionális küllemi bírálat részét képezi, a tenyésztés során tehát igyekeznek ezen a téren is javítani az állományon. A tejelő tehenekre jellemző tartásmód a kötetlen istállózott tartás, ahol a padozat és a trágya is forrása lehet a lábvégmegbetegedésnek. Az elöregedett istállórendszerben a padozat esetenként töredezett, sérülésveszélyes és nem biztosítja a megfelelő tisztántartást. Korábban kevesebb gondot fordítottak a takarmányozás lábvégekre gyakorolt hatására. Közismert volt, hogy a takarmányban jelenlévő toxinok, vitamin-, vagy ásványianyag-hiány okozhat lábvég problémákat. Az utóbbi időben az intenzív tejtermelés eredményeként gyakran jelentkeznek anyagforgalmi betegségek. A túlzott abrakfogyasztás a bendő működését károsan befolyásolja, a bendő pH-ja drasztikusan csökkenhet. A kialakult acidózis során a véráramba kerülő hisztamin gyengítheti a patáirhát. Ebben az esetben a lábvégmegbetegedés kifejezetten takarmányozási hibára vezethető vissza.

A lábvégmegbetegedések több formáját ismerjük és ezek beazonosítása a védekezés alapja lehet. A körömközi bőrgyulladás és flegmone fertőző, a bőr epidermiszének, valamint a körömhöz közel lévő bőr alatti szöveteknek a megbetegedése. A digitális bőrgyulladás a pártaszegélyhez közel lévő bőrön jelentkező éles határvonalú gyulladás és szintén fertőző. A laminitis forrása meghatározóan a takarmány és a stressz, különösen az ellés körüli időszakban. Lábvégmegbetegedést okozhatnak mechanikai sérülések is, amelyek fekélyesedéshez vezethetnek.

A lábvégbetegségek elleni védekezés hasonlóan a tőgygyulladásához, komplex és szakszerű munkát igényel. Itt is ki kell emelnünk, hogy a kampányjellegű és különösen a nem megfelelő szakértelemmel végrehajtott munka nem lehet eredményes. A tartástechnológiai problémák kiküszöbölése sokszor az anyagi lehetőségek miatt nehézkes, de törekedni kell az optimális körülmények biztosítására. A megfelelő padozat, a trágya időbeni eltávolítása megalapozhatja az egészséges környezetet. Célszerű az állomány folyamatos ellenőrzése, s ez a telepi dolgozók feladata. Telepi feladat lehet esetenként a sánta egyedek körmozgása, de csak akkor, ha megfelelő szakértelem és eszköz is rendelkezésre áll. A nem megfelelő hozzáértéssel és eszközzel végzett munka nagyobb kárt okozhat, így semmiképpen sem javasolható. Az intenzív tejtermelő tehenek funkcionális körmozgása ma már hozzátartozik a technológiához. Azok a szakemberek, akik ezt a módszert ismerik, megfelelő tudással és eszközzel rendelkeznek ahhoz, hogy az állományokat rendbe tartsák. Az évente kétszeri külső szakemberekkel végzett

körmözés mindenképpen javasolható. Az utóbbi időben egyre több helyen alkalmazzák a fertőzés megelőzésére, vagy akár a fertőtlenítésre a lábfüröztést. Az alkalmazott technológia, a felhasznált fertőtlenítőszer milyenségéről célszerű előre tájékozódni, hiszen a nem megfelelően végrehajtott lábfüröztés hatástalan lehet, vagy akár a fertőzés esélyét növelheti.

Az ismertetett két selejtezési ok a kiesések nagy százalékát okozza. Üzemi tapasztalatok igazolják, hogy mindkét területen jelentős eredményeket lehet elérni és ezáltal minimálisra szorítani a megbetegedések számát, hogy maximálisan kihasználhassuk a tejlő tehének termelési potenciálját.